

Олександр Миколайович Цвеліх — зоолог, дослідник фауни хребетних України, мандрівник і красзнавець

Ігор Загороднюк

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

ZAGORODNIUK, I. Oleksandr Mykolayovych Tsvelykh, a zoologist, researcher of the vertebrate fauna of Ukraine, traveller, and local historian. — Tsvelykh Oleksandr Mykolayovych (1954–2022) was a zoologist, an expert of all vertebrate groups of Ukraine, an ornithologist by profession, a researcher of the fauna of the Crimea, Kaniv and Kyiv oblasts. One of his distinctive features was the constant activity as a field researcher, as well as the careful analysis and knowledge of regional publications. The researcher had always paid attention to the need to record new faunal finds and confirm them with collection specimens. Among the mammalogical achievements of the researcher materials on small mammals predominate.

Біографічні деталі

Олександр Миколайович Цвеліх — уродженець м. Києва, 11 січня 1954 р. Закінчив Київський державний університет 1976 р., спеціалізувався на кафедрі зоології хребетних. Після завершення навчання працював там само протягом 1976–1988 рр., на посаді інженера кафедри; підготував дисертацію (кер. Л. О. Смогоржевський), яку захистив 1985 р. в Інституті зоології АН УРСР (ІЗАН) за спеціальністю «зоологія». З 1988 р. перейшов на роботу до ІЗАН, у відділ фауни та систематики хребетних, де виріс до посади та звання ст. наукового співробітника і працював там до кінця життя.

Олександр Миколайович — один із найкращих знавців як фауни хребетних України в цілому, так і рівня їх дослідження. Це один із найерудованіших дослідників, який не просто добре орієнтувався у рівні й стані знань, але й ділився ними й неодноразово брав участь у професійних дискусіях на семінарах, вчених радах та круглих столах.

Пішов з життя під час зоологічної екскурсії в Голосієвському нацпарку 22.02.2022. Похований у Києві на Лук'янівському цвинтарі.

Рис. 1. Олександр Миколайович Цвеліх і Голосієво; фото Л. Бондаренко 21 липня 2012 р.

Ключові доробки в галузі теріології

Цвеліх Олександр Миколайович — зоолог, знавець фактично всіх груп хребетних України, орнітолог за вузьким фахом, дослідник фауни Криму, Канівщини й Київщини. За сторінкою дослідника на сайті ІЗАН, наукові інтереси, окрім суто орнітологічних, фауністика, міграції, археозоологія, фауна заповідних територій. Теріологічні дослідження не такі інтенсивні, як орнітологічні, проте значущі. Серед доробків стосовно ссавців:

- дослідження фауни Канівського заповідника як місця багаторазових літніх польових практик, зокрема огляд хребетних Канівського заповідника (Горошко *et al.* 1989) та стаття «Фауна кажанів Канівського природного заповідника» (Ружіленко *et al.* 1998);

- дослідження кримської фауни і, зокрема, опис особливостей поширення миші курганцевої в Гірському Криму (Цвельх 2009) та участь у серії археозоологічних досліджень, зокрема в монографії «Пізні неандертальці Криму» (рос.) (Боруцкая *et al.* 2018);

- дослідження фауни заповідних ділянок Києва, у т. ч. «Дослідження териофауни Святошинсько-Біличанського лісового масиву...» (Цвельх 2020) та «Чисельне співвідношення видів землерийок у прибережних біотопах р. Любка у НПП Голосіївський» (Цвельх 2021b)¹.

- одним із яскравих досліджень, яке перекрило всі попередні подібні розвідки, став докладний аналіз описів і фресок часів Київської Русі — «Загальні літописні тварини Київської Русі» (Цвельх 2021a).

Врешті, важливо назвати працю, яка видана як суто дидактична, проте є цінним і добре ілюстрованим довідником — «Шкільний визначник хребетних тварин» (Цвельх 1983). Загалом відомо 132 бібліографії праць дослідника, узагальнені в його дослідницькому профілі в Google Scholar.

Дослідник був дуже організованим і одночасно дуже невибагливим в експедиціях. Він користувався мінімумом речей, проте завжди обстежував максимум об'єктів. Експедиції й виходи в природу були його способом життя — він користувався кожною можливістю їздити, рухатися, мандрувати, освіжати знання. Вже на пенсії активно співпрацював з Голосіївським НПП, де в останні 10 років проводив дослідження з інвентаризації фауни.

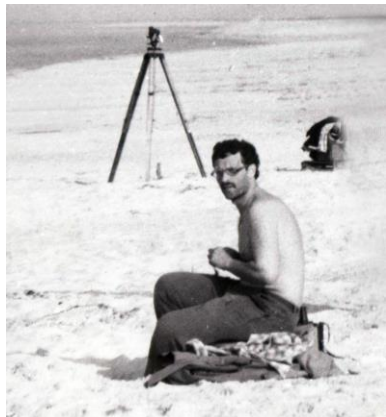

Рис. 2. Олександр Миколайович Цвельх на Тендрівській косі (біля кордону Потіївка), під час замірів траєкторій і швидкості польоту морських птахів (робота з теодолітами). Фото автора, червень 1985 р.

¹ Ця праця стала останньою з написаних дослідником, і її доводкою займався вже автор.

Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки

Світ захоплення Олександра Миколайовича — природа і здоровий спосіб життя. Він пройшов школу гірського туризму при Київському університеті (школа Б. С. Захарченка), їздив у гори Кавказу, Криму, Карпат і Центральної Азії. Брав участь в азійських експедиціях у пошуках «єті» заради можливості побувати там із зоологічною метою. Ходив на байдарці й мандрував велосипедом, ходив у походи «на виживання». Щотижня бував у Голосіївському лісі, Ходосівці, на Зміїних валах, Пущі-Водиці, островах Дніпра.

Серед його учнів — О. Дядичева та автор цього нарису. Для нас було неймовірно цінною школою щотижневі екскурсії в природу та участь у польових практиках й експедиціях під керівництвом Олександра Миколайовича, а також важливі уроки з аналізу літератури, ведення щоденників і робочих зошитів, аналізу першоджерел та підготовки статей і доповідей. Всі перелічені особливості — це саме його школа.

Сторінка О. М. Цвєлиха на сайті ІЗАН: <https://bit.ly/3pmhTMa>

Профіль в Гугл Академії ($h = 11$): [user=3gMewoUAAAAA](https://scholar.google.com/citations?user=3gMewoUAAAAA)

Література

- Боруцкая, С. Б., С. В. Васильев, О. П. Журавлев, [et al.], А. Н. Цвєлых. 2018. *Поздние неандертальцы Крыма. Заскальная VI (Колосовская) слои III и IIIa*. Под ред. В. Н. Степанчука, С. В. Васильева. СЛОВО, Киев, 1–228.
- Горошко, О. А., В. Н. Грищенко, Л. П. Згерская, [et al.], А. Н. Цвєлых. 1989. *Позвоночные животные Каневского заповедника*. Наука, Москва, 1–42. (Серия: Флора и фауна заповедников СССР. Опер.-Инф. материалы).
- Ружіленко, Н., В. Грищенко, В. Межжерін, О. Цвєлих. 1998. Фауна кажанів Канівського природного заповідника. *Європейська ніч кажанів '98 в Україні*. Інститут зоології НАН України, Київ, 76–79. (Серія: Праці Теріологічної Школи; Вип. 1).
- Цвєлых, А. Н. 2009. Распространение курганчиковой мыши, *Mus spicilegus* (Mammalia), в Горном Крыму. *Вестник зоологии*, **43** (2): 184–188.
- Цвєлих, О. М. 1983. *Шкільний визначник хребетних тварин*. Радянська школа, Київ, 1–256.
- Цвєлих, О. 2020. Дослідження теріофауни Святошинсько-Біличанського лісового масиву в межах НПП «Голосіївський» *Novitates Theriologicae*, **11**: 77–82. <http://doi.org/10.53452/nt1113>
- Цвєлых, А. Н. 2021a. Загадочные летописные животные Киевской Руси. *Природа*, № 2: 25–40.
- Цвєлих, О. М. 2021b. Чисельне співвідношення видів землерийок у прибережних біотопах р. Любка у НПП Голосіївський. *Novitates Theriologicae*, **13**: 63–65. <http://doi.org/10.53452/nt1325>

ЗАГОРОДНЮК, І. Олександр Миколайович Цвєлих — зоолог, дослідник фауни хребетних України, мандрівник і краєзнавець. — Цвєлих Олександр Миколайович (1954–2022) — зоолог, знавець усіх груп хребетних України, орнітолог за вузьким фахом, дослідник фауни Криму, Канівщини й Київщини. Однією з його виразних особливостей була постійна активність як польового дослідника, інша особливість — уважний аналіз і знання регіональних публікацій. Дослідник завжди звертав увагу на потребу фіксації нових фауністичних знахідок і закріплення їх колекційними зразками. Серед теріологічних доробків дослідника переважають матеріали про дрібних ссавців.